

КРЪГОВАТА ИКОНОМИКА В БЪЛГАРИЯ – ПЕРСПЕКТИВИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Ваня Иванова*

Увод

Нарастващото потребление на ресурси и екологичните последици, които то предизвиква, налагат промяна в икономическия модел. Едно от големите предизвикателства в настоящия момент е как да се откъснем от модел, фиксиран върху растежа, за да отговорим на социалните потребности на обществото и как да заменим досегашното хищническо експлоатиране на природните ресурси с нов, по-ефективен, ресурсосъщадящ и екологоотговорен модел.

Кръговата икономика дава основни ориентири за това, което трябва да се направи, за да се намали значително и трайно ресурсната зависимост на икономиката и да се върви към преодоляване на оскъдността на невъзобновяемите природни ресурси. Действията в областта на кръговата икономика са тясно свързани с основни приоритети на ЕС, в това число работните места и растежа, програмата за инвестиции, климата и енергетиката, програмата в социалната сфера и промишлените иновации, както и с полаганите в световен мащаб усилия, свързани с устойчивото развитие. Целта е да се увеличи ефективността от използването на ресурсите, да се намали вредното въздействие върху околната среда и едновременно с това да се увеличава благосъстоянието на потребителите. Екологизацията на дейността на фирмите, с цел по-голяма конкурентоспособност и устойчивост на производството се превръща в неизбежна необходимост (Bansal, Roth, 2000). Основният акцент тук е ресурсната ефективност, която води до намаляване на производствените разходи и ръст на производителността. Напредъкът в екоиновациите осигурява нови продукти, процеси, технологии и организационни структури, които позволяват преход към бизнес модели, базирани върху ремонта, повторната употреба или рециклирането на продукти или техни компоненти. Това без съмнение е нова възможност за малките и средни предприятия.

Болшинството от досега прилаганите бизнес практики се свеждат до това да се постигне повече с по-малко разход. За разлика от тях при модела на кръговата икономика се залага на повторното използване. Нейната

---

* Ваня Иванова, доктор, доцент, катедра "Икономика", УНСС, email: vivanova@unwe.bg

същност далеч надхвърля границите само на управление на отпадъците или рециклирането им.

Цел на настоящата статия е, въз основа на демонстрираните нагласи от страна на бизнеса да очертае състоянието и перспективите за развитие на кръговата икономика в България, като същевременно докаже необходимостта от адекватни мерки от страна на публичните власти за насърчаване на подобна промяна.

Методология

Анализът се базира върху направено проучване сред български фирми от различни сектори и отрасли на икономиката [1]. Компаниите, участващи в проучването, оперират на българския пазар в индустриалния сектор и сектора на услугите и имат различен предмет на дейност. Използвани са статистически, социологически и аналитични методи. Целта на изследването е да се установят нагласите на българските работодатели да осъществят екологична трансформация на производството и да прилагат принципите на кръговата икономика, да се изследва съществуващия управленски опит, степента на прилагане на европейските стандарти и проблемните области на ниво отрасъл. Наличието на представители на различни отрасли и сектори на икономиката, с различна големина и стабилност, дава възможност за провеждането на многоаспектен анализ.

Водещата хипотеза на изследването е, че значителна част от българските работодатели имат твърде обща представа за предимствата на кръговата икономика и подценяват нейните възможности.

Подхипотезите, които се доказват са две:

X1.1 МСП са силно затруднени при внедряването на иновативни, екологощащи и ресурсоефективни технологии, което влошава тяхната бъдеща конкурентоспособност.

X1.2 Необходимо е активизиране ролята на държавата за създаването на позитивни управленски нагласи за прилагането на принципите на кръговото производство. Индустриалната симбиоза вече се прилага от отделни предприятия в България, но целенасочена държавна политика няма.

Извадката обхваща 200 фирми, членове на Асоциацията на индустриалния капитал (АИКБ), Камарата на строителите в България (КСБ), Българската стопанска камара (БСК) и Софийската търговско промишлена палата. В избора на фирми не участват финансови институции. Първичната информация е набрана чрез анкетни карти, обхващащи общо 15 въпроса, част от които с дефинирани възможни отговори, а друга с отворени такива. Въпросите, свързани с изпълнението на инициативи в областта на околната среда формират основната група въпроси – общо

10. Останалите въпроси се отнасят до обща информация за фирмената дейност (профил на фирмата). Всички анкети са електронно попълвани. Участващите в проучването са маркетинг директори, управляващи мениджъри, собственици на фирми или директори на отдели.

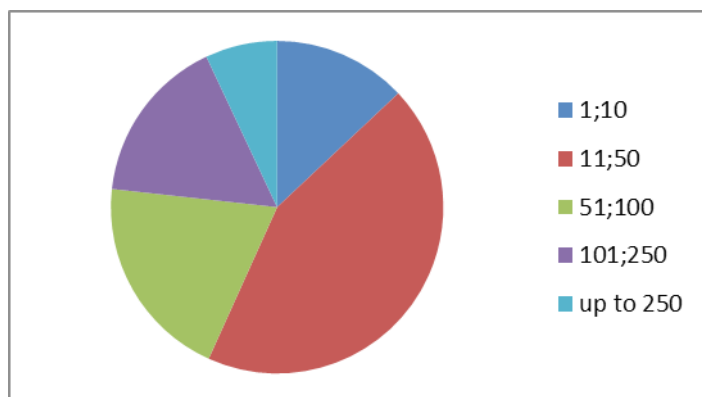
Задачата бе да се набере първична емпирична информация за достатъчен брой фирми от основните отрасли, което да позволи извеждането на адекватни изводи за степента на прилагане на принципите на екологосъобразното производство на ниво отрасъл, а също така и в рамките на българската икономика като цяло. Критериите при избора на фирмите са брой на заетия персонал, характер на дейността (сектор, в който фирмата оперира), участие на международния пазар и др.

Търсят се оценки и представи за преимуществата, които фирмите биха реализирали в бъдеще при условие, че спазват тези принципи. Друга част от въпросите са насочени към набиране на информация за наличието на екологичноотговорни практики, в това число на провеждане на вътрешно фирмена политика за използване на технологии, щадящи околната среда и водещи до икономия на ресурси.

Получени са отговори от 123 фирми. Разпределението на респондентите е следното: в индустрия – 65%, в търговията – 8 %, в услугите – 12% и в строителството – 15%. Най-силно са представени отраслите машиностроене, хранителновкусова промишленост (24,8% от фирмите в сектор индустрия), следват шивашка и текстилна индустрия, химическа промишленост, електроника, добивна индустрия и дървопреработване (общо 25,4%).

Преобладаващата част от фирмите в извадката действат в отрасли, където възможностите и ефектите от прилагането на кръгова икономика са значителни, което дава допълнителни аргументи в подкрепа на водещата хипотеза.

Преобладаваща част от респондентите са малки и средни предприятия (МСП) – 56,7%, което съответства на доминиращата в българската икономика производствена единица. Едва 7% от фирмите са с персонал над 250 души (фиг. 1)

Фиг. 1. Брой заети във фирмите, участващи в изследването

Резултати и дискусия

В резултат на направените анализи въз основа на проучването могат да се обособят три основни аспекта:

Сертифициране на фирмите – общо 54,8% от изследваните фирми притежават международния сертификат ISO 9001:2008, като само 8,5% от тях притежават ISO 14001:2004 (сертификат за опазване на околната среда). Това показва все още значително подценяване на екологичните стандарти и недооценяване на потенциала и сериозността на екологичната трансформация сред българските работодатели. И ако по отношение на сертификата за качество, неговото притежание се счита за плюс при излизането на европейския пазар, спечелване на европейски партньори и предимство при участието в обществени поръчки, то сертифицирането по ISO 14001:2008 все още не е приоритет. Прави впечатление, че този сертификат се притежава от 100% от фирмите в енергетиката, 49% от тези в добивната индустрия, 25% от фирмите в транспорта и 16,4% от строителните фирми. Това подсказва, че в отраслите, където активната намеса и контрол на държавата са по-големи, екологосъобразните норми се прилагат в по-голяма степен.

Данните сочат, че няма нито една от малките фирми (персонал под 10 лица), която да е сертифицирана и по двата международни стандарта. Без каквито и да е сертификати са 47% от най-малките фирми, 34,3% от тези с персонал до 50 лица. Тези резултати се обясняват както с непознаването и подценяването на процеса на сертифициране, така и с липсата на достатъчен финансов ресурс за технологично преоборудване и покриване на съответните критерии. При по-големите фирми тези дялове са под 15%.

Подценяване на предимствата на кръговата икономика

31% от анкетираните са на мнение, че фирмите не реализират никакви предимства от спазването на европейските стандарти. Нещо повече, 54,4% от работодателите считат, че спазването на екологичните стандарти поставя фирмите в неблагоприятно положение. Други 19% не могат да преценят, което показва непознаване и недооценяване на предимствата от прилагането на екологоотговорни практики. Едва 26,6% от анкетираните приемат и активно прилагат екологосъобразни методи на производство. Подчертаният скептицизъм към преимуществата на модела на кръгова икономика и екологичната отговорност се дължи в повечето случаи на реалистична оценка на действителността. Фирмите-нарушители се оказват облагодетелствани (особено при занижен контрол), тъй като влагат по-малко средства в нови екологощащи и ресурсоефективни технологии, съответно имат по-ниски производствени разходи и по-атрактивни цени на крайния продукт. Подобна краткосрочна визия обаче игнорира тенденциите в потребителските нагласи, растящото търсене на екологосъобразни продукти и най-вече бързопроменящата се под натиск от ЕС институционална рамка. Болшинството фирми действат под силата на натиска и принудата.

Структура и относителни дялове на инвестициите

В табл. 1 е представен делът на фирмите, реализирали инвестиции през изследвания период. Изследвани са средствата, заделени от фирмите за закупуване на ново оборудване, внедряване на нови технологии, ремонт и модернизация на налична техника, подготовка на персонала, научно-развойна дейност (R&D), внедряване и/или подобряване на технологии за опазване на околната среда.

Едва една пета от фирмите са направили инвестиции в нови технологии, като 67,2% от анкетираните са посочили удовлетворителни резултати от това. Това е индикатор за осъзнаване на необходимостта от подобряване на технологичното равнище и преимуществата на ресурсоефективното производство. Преобладават фирмите от химическата, шивашка и текстилна промишленост и строителство.

Внедряването на технологии за опазване на околната среда и инвестиции в подобни технологии в обеми над 30% правят едва 6% от изследваните фирми. Те са най-вече в добивната индустрия (50%), машиностроене (19%) и фармацевтичните фирми (75%).

Таблица 1. Относителни дялове (%) по вид и обем на инвестициите

	Дял от общо инвестиции			Резултати	
	Под 10%	10-30%	Над 30%	Слаби	Добри
Закупуване на ново оборудване	32,7	22,6	44,7	27,5	72,5
Внедряване на нови технологии	46,4	31,8	21,8	32,8	67,2
Финансиране на НИРД	86,6	5,3	8,1	44,5	55,5
Внедряване или подобряване на технологии за опазване на околната среда	56,8	37,2	6,0	28,0	72,0

Източник: Собствени изчисления

Пречки за прилагане на модела на кръгова икономика

На първо място това е сложността на отчитане на резултатите и липсата на синтетични агрегати за това. Стъпка в правилната посока е въведените от ЕК и отчитани от Евростат индикатори за кръгова икономика.

На следващо място трябва да се посочи все още недостатъчната информация и данни на макрониво, както и липсата на широка публичност на добрите практики и възможностите, които новите бизнес модели имат.

Друга сериозна пречка за масовото прилагане на концепцията за кръгова икономика се корени в утвърдилата се през годините почти вертикална структура на индустриалната ни система. В нея липсват или са твърде слабо развити междуетраслевите връзки. А една от водещите характеристики на кръговата икономика е каскадността. Засилване на взаимодействието между отделните отрасли и сектори на икономиката би позволило повторното използване на компоненти, рециклирани материали и т.н като вторични суровини в следващ етап от жизнения цикъл на болшинството продукти. Ето защо извеждането на преден план на системния подход и комплексността на връзките е важно условие за успеха на кръговата икономика.

Липсата на управленски умения също не бива да се подценява. Не на последно място, бариери създават и финансовите ограничения, особено за МСП, тъй като прилагането на кръговата икономика неотменно върви със сериозни инвестиции в нови ресурсоспестяващи технологии.

Препоръки

Ролята на държавата е да разработи политиките и да осигури рамковите условия, предвидимост и увереност на фирмите. Самите фирми са тези, които трябва да преработят цялата схема на доставките и реализацията, за да достигнат кръговост и ефективност при използването на ресурсите.

За да бъдат успешно изпълнени целите на ЕС за ефективно използване на ресурсите до 2030 би трябвало преходът към модел на кръгова икономика да се превърне в държавен приоритет. Не е достатъчно да се увеличи енергийната ефективност или да се намалят емисиите, въпреки че и това са значими стъпки. Необходимо е концепцията да се разшири не само до намаляване на отпадъците и тяхното рециклиране, но и информираността на потребителите, удържаване жизнения цикъл на продукта, разкъсване на зависимостта между икономически растеж и производство на отпадъци.

На свой ред потребителите също трябва да съдействат активно, като променят постепенно модела на потребление – от "потребител" към "ползвател" и от собственик към "споделящ". Създаването на по-голямо търсене на услуги от този тип ще стимулира промяната в нагласите и на бизнеса.

Държавата следва да насърчава инвестициите в иновации за кръгова икономика и тяхното внедряване, като улеснява мобилизирането на повече частно финансиране в ресурсна ефективност. Иновациите, които способстват за намаляване на замърсяването на околната среда, внедряване на продукти, чието производство поглъща по-малко ресурси, и по-ефективно управление на ресурсите, способстват и ускоряването на растежа и увеличаването на заетостта, като в същото време създават възможности за преодоляване на зависимостта на икономическия растеж от усвояването на ресурси и замърсяването.

Публично-частните партньорства също са ефективен начин за привличане на частни инвестиции в ресурсната ефективност. Екофискалната политика има допълнителна роля в осигуряването на правилните сигнали за инвестиране в ресурсна ефективност чрез премахване на вредните за околната среда субсидии и прехвърляне на данъчното облагане от труда към замърсяването и ресурсите.

Определянето на конкретни числови параметри за постигане в средно-срочен план води до повече яснота, сигурност и гаранции за бизнеса и преодолява усещането за кампанийност. Това би позволило и повече прозрачност и сигурност за бизнес инвеститорите. Поставянето на конкретни цели, свързани с намаляване на дела на отпадъците, които се депонират (например с 50% до 2025 година), или 100% рециклиране на пластмасовите отпадъци и постепенното заместване на пластмасовия амбалаж (където е възможно)

с органичен такъв, са стъпки, които могат да доведат до множество бизнес инициативи, вкл. разкриването на нови работни места.

За бизнеса преминаването към кръгов модел е привлекателно заради икономическите ползи и работните места, но това не е достатъчно за да се случи този преход.

По отношение на МСП държавната политика би могла да е много подкрепяща и ангажирана. До сега тя основно се свежда до програмата за енергийна ефективност. За да се реализира една действителна екологична трансформация на производствените модели, фирмите трябва да се стимулират и кофинансират в инициативи, свързани с технологично обновяване, закупуване на нови ресурсоспестяващи технологии, с които производството на отпадъци се минимизира, внедряване на безотпадни технологии.

Също толкова значима е ролята на публичните власти по отношение на широкото популяризиране и лансиране на кампании, инициативи и действия, свързани с добри практики в областта на екологичната отговорност.

За да се изгради и да е успешен един такъв модел са нужни няколко последователни стъпки:

- Разработване на действаща стратегия и дългосрочни цели. Тя трябва да е по-комплексна и всеобхватна и да надхвърля разработения сега Национален план за управление на отпадъците (2014-2020).
- Лансиране и налагане на идеята за еко-концепцията, свързана със създаването на продукти с по-дълъг живот, годни за повторна употреба, поправка или рециклиране. В тази посока популяризирането на добрите практики ще мобилизира бизнеса и ще съдейства за по-радикална промяна в производствените модели. Тук съществено значение биха имали браншовите организации, БСК и съсловните организации. Възприемането на конкретни количествени цели по отношение на използваните рециклирани материали за различните сектори също може да мобилизира производителите.
- Задълбочаване на изискванията, свързани с разширената отговорност на производителите може да ускори прехода към модел на кръгова икономика.
- Насърчаване (вкл. с икономически стимули) на проекти, свързани с технологичната иновация на процесите, нови продукти и материали, водещи до "озеленяване" на индустриалните производства. Необходимо е да има и повече стимули за проекти, които благоприятстват използването на малко ресурси и дават възможност за по-дълъг жизнен цикъл на продуктите и по-лесно извършване на поправка и рециклиране.

- Успешното интегриране на екофискалните инструменти, при запазване на принципа на данъчен неутралитет също може да е лост за по-голяма повторна употреба на отпадъците в процеса на производство.
- Инвестиции в ключови ресурси и природен капитал, като: води, енергия от възобновяеми източници, морски ресурси, биологично разнообразие и екосистемни услуги, устойчиво селско стопанство, гори, отпадъци и рециклиране. Те биха могли да се превърнат в области на бъдещ икономически растеж и световни пазари.
- Съчетаване на пазарни и регулаторни инструменти: екологични данъци, премахване на вредните за околната среда субсидии, мобилизиране на публични и частни финансови ресурси, инвестиции в умения и екологосъобразни работни места.

Заклучение

Моделът "производство-потребление-отпадък" като линеен модел е вече изчерпан. Преходът към модел на кръгова икономика обаче се осъществява бавно. Трансформацията е още в самото си начало и този процес протича бавно и тромаво. Сред основните пречки може да се посочат: недостатъчната информираност на мениджъри и предприемачи; консервативността на част от бизнеса (страх от новото, непознатото, желание да залагат на сигурно); липсата на желание за радикална промяна; недостатъчен ресурс за технологично обновяване и прилагане на нови екологощащи и ресурсоспестяващи технологии; недостатъчната мотивираност; липсата на кадри; недоверието в сигурността на данните, липсата на подготовка за интегриране на системите и др.

Съществуващата инфраструктура, стопански модели и технологии, заедно с установилото се поведение държат икономиката "прикрепена" към линейния модел. Финансовата система често не успява да осигури инвестиции в подобрения на ефективността или в новаторски стопански модели, на които се гледа като на по-рискови и по-сложни, като това възпира много традиционни инвеститори.

Всичко това подкрепя доказването на направената в разработката първоначална хипотеза. Резултатите показват, че ниската степен и ограничен обхват на осъществяваната екологична трансформация в България са свързани с липсата на ясно очертана макроикономическа рамка за насърчаване на инвестициите в иновативни технологии за устойчивост и енергийна ефективност. Изводите сочат, че за да се интензифицира екологичната трансформация е необходима целенасочена, системна и бърза реформа в макрополитиките (насърчаване на развитието и внедряването на иновативни технологии – ресурсо и природоспазващи, промяна в логи-

ката на екофискалната политика, по-резултатно финансиране на екологичния преход, активиране на финансовите пазари чрез въвеждането на нови инструменти на публично-частно партньорство и др.).

Бележки:

[1] Това изследване е част от научно-изследователски проект на тема "Развитие на кръговата икономика в България", реализиран от екип от преподаватели от УНСС – София. Проведено е през май-септември 2018 г., като обхваща период от три години.

Референции:

Иванова, В. и кол., (2016), Възможности на "зелената икономика" в България и формиране на модел на социално-екологично развитие", ИК-УНСС, София.

(Ivanova, V. i kol., 2016, Vasmoynosti na "zelenata i ekonomika v Bulgaria i formirane na model na sotsialno-ekologitchno razvitie", IK-UNSS, Sofia)

Иванова, В., (2016), Реформата в екофискалната политика като инструмент за зелена трансформация на икономиката, в Международна научна конференция "Икономически предизвикателства: миграция, глобализация, устойчивост, политики" София. с. 271-280.

(Ivanova, V., 2016, Reformata v ekofiskalnata politika kao instrument za zelena transformatzia na i ekonomikata v: Mezhdunarodna nautchna konferentsia "Ikonomitsheski predizvikatelstva: migratsia, globalizatsia, ustoytchivost, politiki", Sofia pp. 271-280)

Bansal, P. and Roth, K., (2000), Why Companies Go Green: A Model of Ecological Responsiveness, Academy of Management Journal, Vol. 43, No. 4, pp. 717-736.

Boiral, O., Croteau, G., (2001), Développement durable et synergie des sous-produits: quelques exemples au Québec, Nouvelles tendances en management, Vol. 3, No. 2, p. A1-A2.

COM(2014),168. Communication from the Commission to the European parliament and the Council on Long-Term Financing of the European Economy, COM/2014/0168final

Esposito M., Tse T., Soufani K., (2016), L'économie circulaire: une opportunité de renouvellement, de croissance et de stabilité, Livre blanc L'économie circulaire: La nouvelle énergie de l'entreprise, Declic & Deloitte, pp.16-21.

Ellen MacArthur Foundation et le McKinsey Center for Business and Environment (2015), Emergence intérieure: Une Vision d'Economie Circulaire pour une Europe Compétitive,» Fondation pour l'Economie Environnementale et la Durabilité. Juin 2015,15

- Fricker, A., (2003), Waste Reduction in Focus, Future, Vol. 35, No. 5, p. 509-519.
- Geldron, A., (2013), Economie circulaire: notions, Angers, ADEME, IDDRI, <https://www.iddri.org/fr/iddri-en-bref>
- Lascoumes, P., Bonnaud, L., Le Bourhis J-P., Martinais E., (2014), Le développement durable: une nouvelle affaire d'Etat, Paris, Presses Universitaires de France.
- Lockie, D., Sonnenfeld, D., Fischer, F., (Eds.), (2013), Handbook of Environmental Sociology, Londres, Routledge.
- Rotillon, G., (2010), Economie des ressources naturelles, Paris, La Decouverte, Reperes,
- Rudolf, F., (2013), De la modernisation écologique à la résilience : un réformisme de plus?, VertigO, vol. 13, n° 3. URL : <http://vertigo.revues.org/14558>
- Technical report 2014-2478 "Modelling the Economic and Environmental Impacts of Change in Raw Material Consumption", Cambridge Econometrics, mars, 2014
- UNEP, (2011), International Resource Panel Report Decoupling Natural Resource Use and Environmental Impacts from Economic Growth

КРЪГОВАТА ИКОНОМИКА В БЪЛГАРИЯ – ПЕРСПЕКТИВИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Резюме

Цел на настоящата статия е да очертае състоянието и перспективите за развитие на кръговата икономика в България, като същевременно докаже необходимостта от адекватни мерки от страна на публичните власти за насърчаване на подобна промяна. Разработката се базира на първично проучване за нагласите на българските работодатели за провеждане на корпоративна политика, свързана с принципите на устойчивото развитие, направено сред 200 предприятия. Използвани са статистически, социологически и аналитични методи. Анализът доказва наличие на неизползвани възможности, свързани не просто с по-ефективното използване на ресурсите, както в частния, така и в публичния сектор, но и с подценяване на значимостта на проблема.

Ключови думи: кръгова икономика, ефективно използване на ресурсите, управление на отпадъците, иновативни технологии, екологощащо производство

JEL: Q50, Q51, Q56, Q58

CIRCULAR ECONOMY IN BULGARIA – PERSPECTIVES AND CHALLENGES

Vania Ivanova*

Abstract

The objective of this paper is to outline the state and outlooks of development of circular economy in Bulgaria, as well as demonstrate the need for adequate measures on part of public authorities to encourage this change. The research is based on a primary survey of Bulgarian employers' attitudes towards pursuing a corporate policy relating to the principles of sustainable development, which was conducted among 200 enterprises. The analysis reveals untapped potential not only with regard to a more efficient use of resources, in both the private and public sectors, but also in terms of underestimating the significance of the issue.

Key words: circular economy, sustainable development, energy efficiency, waste management, eco-fiscal policy, ecological transformation

JEL: Q50, Q51, Q56, Q58

---

* Vania Ivanova, PhD, Assoc. Prof., Department of Economics, UNWE, email: vivanova@unwe.bg